

RÓZSAHEGYI KÁLMÁN LEVELE A KB-HOZ, 1960

„A párthoz kell fordulnom igazságért”

A LEVÉL

Rózsahegy Kálmán (1873-1961), a két világháború közötti magyar színházi kiemelkedő tehetségű és híhetetlenül népszerű alakja 1960. április 4-én kiváló művész címet kapott. Az elismerés meglepetést váltott ki. Vajon mit kívánt honorálni a kormányzat? A polgári színházi vállalkozás hagyományait? Vagy a művészek az utóbbi tizenöt évben a szocialista kultúráért kifejtett erőfeszítéseit? Netán fél évszázada működő színiiskolája eredményeit? A válasz nem egyszerű. A megoldáshoz azonban segítséget nyújt egy levél, amelyet az egyébként párton kívüli Rózsahegy Kálmán 1960. február 9-én írt a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságához. Az igazságát kereső idős művész beadványát a Magyar Országos Levél-tárban fedeztük föl. (XIX-1-4-a a a. 5. d.) A dokumentumot teljes egészében, eredeti helyesírással közöljük, a nyilvánvaló gépelési hibákat kiavítottuk.

Központi Kommunista Párt!

Elkeseredés és szegény tölt el, hogy becsületes, munkás és eredményekben gazdag életem alkonyán, 86 éves koromban, a Párthoz kell fordulnom igazságért, megértésért, és segítségért.

Helyzetem és kérésem, igyekszem röviden, de becsületes őszinteséggel leírni.

Harmincöt évig voltam a Nemzeti Színház tagja - 25 éves jubileumom óta, örökös tagja. Életem erről a dicsőséges korszakáról szerénységem tiltja többet mondani. Azután jött a fasiszta uralom és engem három soros felmondó írással elküldtek az imádott deszkákról - hol életem javát eltöltöttem - zsidó származású édes Anyám miatt. (Édes Apám keresztény volt.)

Tíz évig üldöztette voltam a magyar színháznak, melynek mindig hűséges, hasznos és országosan elismert tagjának ismertek. Letiltottak a színpadokról - nem játszhattam sehol, rádió, film megtagadott és a „színház kamara” törölt tagjai sorából...

Természetesen én is vártam a felszabadulást, felszabadulásomat, de ez utóbbi sajnos nem következett be. Az Igazgatónak nem kellett - nem érezte, hogy az igazságtalanul reám mért csapást, emberséges és művészi kötelessége lett volna jóvá tenni. Tovább kellett viselnem nagy bánatomat, hogy nem térhetek vissza arra a színpadra, hová szívem, lelkem és minden idegszálam tartozott.

De nem kértem senkitől semmit, pedig de sokan tanácsolták: forduljak a Párthoz. De én nem akartam tolakodni. Vártam éveken

át vártam, de nem történt semmi. Azaz történt 57-ben: a Filharmónia egy rendezvény-re elküldött vidékre autón - szabálytalanul, fekete fuvarral, illetve magán kocsin (mely biztosítva sem volt) egy táncos artista színész kocsijával - ő vezette a kocsit és a kocsit felborult - árokba zuhantunk. Hetekig feküdtem élet-halál közt, rengeteget szenvedtem - és az idegeim tönkre mentek. A Filharmóniát bepereltem, de a pert elvesztettem - még ma fizetem nyugdíjamból a perköltséget, és viselem a baleset idegrom-

boló nyomait, mely sajnos gyakran megakadályozza színpadi szereplésem is.

Most 1959 őszén váratlanul felkerestek a Népművelésügyi Miniszteriumból és közölték velem azért jöttek, hogy jóvá tegyék azt a súlyos hibát, hogy a felszabadulás után engem nem helyeztek vissza a helyemre: a Nemzeti Színházba.

Nagyon meghatott ez a régen várt igazságszolgáltatás - és könnyek között csak annyit tudtam mondani „kár, hogy ilyen későn érkezett” ...

Rózsahegy Kálmán (Inkey Tibor felvétele)

A nálam levő urak azt kérték, hogy feleségem keresse őket fel a Miniszteriumban. Nagyon ideges lettem, rosszat sejtettem, egyik kézzel adnak, a másikkal elveszik egyetlen megmaradt örömöm, büszkeségem, kenyerem (nyugdíjamból lehetetlen megélni) a Színészképző Stúdiómat.

Ez a Stúdió 49 év óta működik becsülettel és 49 év óta adja a magyar színháznak legjobbjait - köztük számos a Demokrácia által kitüntetett ragyogó színész. Ime egy néhány közülük: néhai Pécsi Erzs, Lázár Mária, Pataki Miklós, Rádai Imre (kitüntetett), Peti Sándor (kitüntetett), Rátonyi Róbert (kitüntetett), Komlós Juci (kitüntetett), Gyenes Magda (kitüntetett), Görbe János (kitüntetett), Szöllösi Irén (kitüntetett), Mezei Mária, Mátrai József Somorjai Eva, Puskás Sándor, Spányik Eva, Máriáss József, Sebestyén Eva, Soltész Anni, Hajmási Miklós, Egri István, Kazán István rendező, Gyukár Tibor, Berczi Géza, Fekete Tibor, Gyapay Ivett, Gyulai Károly, Németh József, Nyerges Ferenc, Balázs János, Szluha Balázs, Lengyel Erzs (kitüntetett), Ungvári László (kitüntetett), Vass Maca, Déri Mária, Baranyai László, Hidvégi Kiss László, Karizs Béla, Sas József, Petes Ferenc (kitüntetett), Fellegi Teri, Gyergyai István.

Jól sejtettem így is történt. Feleségemmel közölték, hogy a Stúdiót le kell építeni és minden hozzáértés és megértés nélkül felsorolták az indokokat - nem véve figyelembe a Stúdió múltját és gyönyörű írással igazolt szociális népművelő munkáját. A nemzeti színházi reaktiválásom lett volna a „vigasz” és az ottani munkám majd kárpótol és kielégít. Teljesen összeomlott életünk. Hiszen a Stúdióm munkája volt művészi adottságom egyetlen leveztője, narkotikum, minden sebem, enyhítése.

És ismét várnom kellett, várni a beígért Igazgató látogatását. De ez a mai napig sem történt meg... Tehát ismét nem kellek a Nemzeti Színház vezetőségének, a Minisztérium utasítása, illetve határozata ellenére sem.

Idegem felmondták a még megmaradt erejüket. A Kútvolgyi Kórházba kerültem, ahol négy hétig kezeltek sok szeretettel. Az alatt Feleségem felkereste Acél h. miniszter urat, hogy közölje vele (orvosi bizonyítvánnyal alátámasztva) - hogy engem minden izgalomtól óvni kell... Kérte, könyörgött engedjék meg, tegyék lehetővé, hogy életem alkonya békés és izgalommentes legyen és amíg tudok tanítani, ne vegyék el tőlem a munka mindent feledtető örömét. Engedjék meg, hogy tovább teljesítem kulturális munkámat, mellyel olyan boldogan és annyi eredménnyel tanítottam a fiatalokat és szolgáltam a szociális népművelés magasabb ügyét!

A Miniszter Úr nagyon szívélyesen fogadta Feleségemet és őszinte meggyőződéssel állandóan hangoztatta, hogy ő jól tudja én ki voltam és ki vagyok és kiváló érdemeim elismeri stb... Es azt kérdezte Feleségemtől, ha nekem választani kell a nemzeti színházi reaktiválásom, vagy a Stúdióm további fenntartása között én melyiket választanom? Feleségem, ismerve az én álláspontomat, habozás nélkül azt felelte, természetesen a Stúdióját - hiszen a Nemzeti Színház részéről a jelzett igazgatói látogatás még mindig nem történt meg és ő nem vágyódhat

oda, ahol Ő nem kell.

A Miniszter urat valóságoslag megdöbbenette ez a válasz és azzal búcsúzott el tőle, hogy majd valami módon érdemeimhez méltón rendezni fogják az ügyet.

Remélem Feleségem közlése alapján a Miniszter úr is tisztába jött azzal, hogy ez csakis egy módon rendezhető, ha meghagyják a Stúdiómat és dolgozhatok tovább. Ehhez kérem a Párt segítségét.

Es kérem ne engedjék, hogy újabb izgalmakat okozzanak nekem, hiszen már nem is bírnám elviselni. Hassanak oda, hogy 49 éven át végzett becsületes munkám zavartalanul folytathassam amíg élek - amíg bírom, ne bélyegezzék meg ezt a makulátlan szép és gazdag múltat, az én pedagógiai múltamat, ilyen szégyenteljes gesztussal, ilyen lealázó intézkedéssel, hogy bezárják, mint egy rossz hírű bordélyházat. Hagyják meg ezt a számomra éltető örömet, mert nekem többet jelent mindennél.

Ezt kérem a Párttól és tudom, a Párt ezt a becsületes kérésom megérti és nem zárja magát körül paragrafusokkal, hanem érdemei és eredményei szerint ítéli meg egy 86 éves becsületben megöszült művész, talán utolsó kívánságát.

Budapest, 1960. február hó 9.

Tisztelettel
Rózsahegy Kálmán
a Nemzeti Színház örökös tagja
(saját kezű aláírás)

Rózsahegy beadványának sorsa a rajta szereplő feljegyzések alapján rekonstruálható. A levél a pártközpontba érkezett. Jobb felső sarkára valaki - vélhetően Szirmai István vagy megbízottja - ráírta: „Aczél et-sal megbeszélni. Aczél e. lássa.” Ez alá Aczél titkárságvezetője rávezette: „Meruk et! Aczél et. kéri véleményét. 111.3. Tömpén”. (Meruk Vilmos a minisztérium színházügyi vezetője volt.) A levél bal felső sarkában Meruk feljegyzése dátum nélkül: „Kiváló művész kitüntetést kapott. A Nemzeti Színház visszavette tagjai sorába. Meruk”. Ez alatt az irattárba helyezés dátuma olvasható: „le: VII.13.” Így fest röviden hat hónap krónikája.

A dokumentum azonban ennél mélyebb elemzésre érdemel.

AZ UGY MŰVESZET-POLITIKAI HÁTTERE

Tekintsünk most el Rózsahegy pályájának átfogó ismertetésétől, az érdeklődők mindent megtudhatnak Márton Gábor könyvéből. A levélben tárgyaltakhoz kapcsolódva elegendő, ha a történet fonalát 1945-ben vesszük föl.

Major Tamás valóban nem szívelte az egykor parasztabrázolásairól legendás művészt. Am Rózsahegy visszavételének elutasítása jelentős sajtóvisszhangot váltott ki. A Haladás című lapban a friss színházigazgató így védekezett: „köztem és Rózsahegy Kálmán között ... művészi-világneveti különbségek vannak, s ezek áthidalhatatlanok.” Major nem módosított álláspontján négy évtizeddel később, 1986-ban sem, amikor Rózsahegy elküldésére emlékezett: „Később Keresztury Dezsővel afférom is volt ilyen dolgok miatt,

mert mondta, hogy ő majd megerősít, és elkezdett beleszólni. Például, hogy Rózsahegy Kálmán azonnal szerződtessem le. Rózsahegyit én elküldtem, és ma is elküldeném, mert ő egy ilyen műparaszt, uraknak kedveskedő paraszt volt. Akkor már nem is nagyon volt helyünk. Parasztnak meg ott volt Bihari Jóska.”

Ettől kezdve Rózsahegy valóban főleg színiiskolájának élt. 1955-ig különböző színházakban mindössze nyolc darabban lépett föl, és csupán négy filmen játszott néhány mondatos epizódszerepet. Ez nyilván bántotta, még akkor is, ha a Budapesti tavasz forgatásakor kijelentette: „nem a szerep nagysága teszi a művészetet, hanem az, hogy mennyi életet, igazságot tud a színész bele-sűríteni játékába.” Vidéki fellépéseit az Országos Filharmónia szervezte, láttuk, milyen eredménnyel.

A művész politikailag passzív maradt. Kivételt jelentettek azonban Nagy Imre első miniszterelnökségének hónapjai. Nem lehet véletlen, hogy - óvatosan bár, de - közeledni próbált az ígéretesnek látszó „új szakasz”-hoz. 1954-ben mint a XII. kerületi békebizottság tagját beválasztották a Hazafias Népfőnt kerületi előkészítő bizottságába. Propagandisztikus céllal októberben, közvetlenül az alakuló kongresszus előtt a filmhír-adóban is megjelent.

Ezt követően még visszahúzódóbban élt. Színházi és filmszerepei a forradalomig már nincsenek. 1957-ben megkapta színiakadémiai gyémántdiplomáját, de ebben évben történt a levelében említett autóbaleset is. 1958-ban alakította élete utolsó filmes epizódszerepét Révész György *Micsoda éjszaka!* című filmjében. Aztán 1959-ben cikk jelent meg az Esti Hírlapban esetleges nemzeti színházi szerződteséről. A levélből tudjuk: ezzel indult el az a kálvária, amely végül a levél megírásához vezetett.

De térjünk vissza Meruk Vilmosnak a levélben szereplő zárófeljegyzésére. Rózsahegy számára az úgy a vártnál eredményesebben zárult, mert bár levelében utalt az általa nevelt kitüntetett művészekre, magának nem kért kitüntetést. Különösen nem ilyen előkelet, hiszen a kiváló művész cím az ő esetében több okból is szokatlanul mondható.

1. Az *elismerés szintje*. Kiváló művész címet az 1950-es alapítás óta mindössze tizenhat színművész kapott, míg például Kossuth-díjat ötven esetben adományoztak. Rózsahegy tehát - akárcsak a két világháború között - ismét a színészi elithez tartozhatott, csak most nem közönségikere miatt, ha-nem kultúrpolitikai megfontolások alapján.

2. Az *indoklás*. A kitüntető cím, jogszabály szerint, a szocialista kultúra terén szerzett érdemekért volt adományozható. Ilyenek-kel Rózsahegy természetesen nem rendelkezett. Az adományozót mindez nem zavarta, az indoklásban ugyanis - némi tautológiával - így fogalmaztak: „Hazánk felszabadulásának 15. évfordulója alkalmából, kiváló művészi teljesítménye elismeréséül.”

3. A *lépcsőzetesség hiánya*. A kitüntető címnek első fokozata volt a kiváló és második fokozata az érdemes művész cím. Ez a gyakorlatban lépcsőzetességet jelentett, tehát nem lehetett „átugrással” rögtön kiváló művész címhez jutni. Színművészek köré-

ben, az első kiosztáskor (Bajor Gizivel, Major Tamással és Somlay Artúrral), valamint 1957-ben (Ascher Oszkárral). Csakhogy e négy színművész mind Kossuth-díjas volt már. Rózsahegyinek viszont semmilyen korábbi művészeti díja nem volt!

Rózsahegyi kitüntetésben is megnyilvánuló rehabilitálása az MSZMP kultúrpolitikájának összefüggéseiben érthető meg. A már ekkor jórészt Aczél által irányított művészetpolitikának két súlyos örökséggel kellett szembenéznie. A színházművészetnél maradvány, egyrészt adva voltak kitüntetésekkel elhalmozott színészek, akik éppen a korábban rájuk rótt szerepek hiteles eljátszása

Aczél még ennél is szélesebb körben gondolkodott. Művelődésügyi miniszterhelyettesi periódusa alatt egykor „polgári” színművészek tucatjai kaptak, „kvázi-életműdíj” -jelleggel érdemes művész címet, így például Dajbukát Ilona, JDénes György, Kemény László, Ladomerszky Margit, Salamon Béla, Vidor Ferike, Völcssey Rózi és mások.

Rózsahegyi Kálmán személye tökéletesen beleillett a konszolidációs mechanizmusba. A Rákosi-rendszerben nem kompromittálódott - egyetlen politikai szerepvállalása, mint (látuk, az új Népfronthoz kapcsolódik -, és az „ellenforradalomban” is passzív maradt. Ezt ismerték föl már 1959-es minisztériumi megkeresésekor, bár akkor két legyet akartak üt-

A művészt a Nemzeti Színház saját halottjának tekintette. A sors fintora, hogy a sírnál a színház nevében Major Tamás búcsúzott tőle. Az öt megtagadó igazgató szájából furcsán hangzottak a szavak: „Mi magyar színészek példamutatással fogjuk őt mindig emlegetni...” Majort egy évre rá főrendezővé fokozták le, „leváltottak” - ahogy ő emlékezik, és az okok között arra is hivatkozott, hogy Szirmai felkarolta a magukban sérelmeket hordozó színészeket. Major ekkor még kifejezetten jó kapcsolatokat ápolt Aczéllal, és mert KB-tag volt, leváltásáról csak a minisztériumnál magasabb szinten határozhattak. A döntés előkészítésében a „Rózsahegyi-ügy” is katalizátor lehetett. Major ekkor még tagja

A Rózsahegyi Színiakadémia növendékei 1957-ben. A képek az Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet gyűjteményéből valók

miatt váltak a közönség egy része előtt hiteltelenné; másrészt adva voltak a magukat a forradalomban exponált művészek, ők viszont a pártvezetés számára váltak megbízhatatlanná. A művelődéspolitikai konszolidációt az MSZMP csak úgy nyerhette meg, ha visszanyúlt a Rákosi-korszakot megelőző évekre, s onnan próbált átmeneti „hiteles” személyeket. Ilyen körülmények között másodlagos kérdés volt, hogy annak idején ki melyik oldalon állt. Az annak idején zsidó származása miatt üldözött Rózsahegyi kitüntetés után négy évvel az őt üldöző Kiss Ferenc lett érdemes művész, „a szocialista kultúra fejlesztése terén szerzett kimagasló érdemei elismeréséül”. A népbírói ítélet elől Dél-Amerikába menekült, majd 1956-ban hazatért Páger Antal pedig - immár Rózsahegyi példája nyomán - 1963-ban szintén előzmény nélkül kapott kiváló művész címet. De

ni egy csapásra: a magán-színiiskola sértette a szocialista művészetoktatás állami monopóliumát. Végül Aczél rájött a megoldásra: Rózsahegyi megtarthatta színiiskoláját -- s ezzel Aczél megnyerte a kultúrpolitikának Rózsahegyit. A kitüntetéssel nem a művész igazságát, hanem a párt győzelmét szentesítették. A nemzeti színházi tagság csupán jelképes értékkel bírt, de az idős színész határtalanul boldog volt, mert - Major Tamás ellenében - visszafogadták őt, az örökös tagot. Azt, hogy a párt gesztusai nem a személyének, hanem magasabb politikai érdekeinek szólnak, aligha sejtette. E gesztusokat élvezni azonban már nem sokáig tudta. 1960 októberében még részt vett a Fehér Hollók Társaságának az ő nyolcvanhetedik születésnapját köszöntő estjén, de alig egy évre rá, 1961. augusztus 27-én elhunyt. Halálát színtanodája sem élte túl.

maradt az MSZMP Központi Bizottságának, bár ennek ára volt: az 1962 novemberében megtartott VIII. pártkongresszuson saját korábbi felső kapcsolatai és munkastílusa fölött kellett önkritikát gyakorolnia. „A személyi kultuszt annak elítélésével vagy azzal, hogy az érte elsősorban felelős vezetőket a pártból kizártuk, korántsem intéztük el. A személyi kultusz maradványa jelentkezik mindenütt, ahol hatalmaskodni lehet, és hatalmaskodni végeredményben nagyon sok helyen lehet” - mondotta hozzászólásában. Am négy év múlva már Keres Emil volt a kongresszusi szónok, és ő váltotta fel Majort a Központi Bizottságban is.

Rózsahegyi Kálmán mindezt már nem érte meg. Pedig bizonyára érzett volna némi elégetést

BOLVÁRI-TAKÁCS GÁBOR